

שיעור בענין חישוב הקץ

מפי הגאון הרב ישראל שניאור שליט"א נמסר בבית הכנסת בית בגנו בשבת פרשת ויקרא, תש"ע

חודש ניסן הוא החודש שבו נגאלו ישראל ובו עתידין להגאל (ראש השנה יא, א), ולפיכך נעסוק בענינא דיומא, ענין הגאולה העתידה. ידוע שישנן ארבע עולמות: עולם הזה, עולם הבא, ימות המשיח ותחיית המתים. יש הרבה מה להאריך בענין כל אחד מארבע עולמות אלו, אך אנו נעסוק במה שנוגע לעולם ימות המשיח בלבד.

קיימים שלושה ציוויים הנוגעים לימות המשיח: (א) חובה על כל יהודי להאמין בביאת המשיח, ודבר זה הוא אחד מעיקרי האמונה. ידוע בשם הגרי"ז שדייק מלשון הרמב"ם ועוד (הובאו דבריו בהגדה של פסח מבית הלוי, ובעוד מקומות רבים) שחלק ממצות האמונה בביאת המשיח היא הציפיה לבואו בכל רגע ורגע (ושמא יש להעיר שיש נכשלים בדבר זה בלא כוונה, כשמתבטאים: אעשה לך דבר פלוני כשיבוא המשיח, וכדומה, שהאומרו מראה על חוסר הציפיה לבואו של המשיח בכל רגע). גם בענין זה יש הרבה יש להאריך אך עיקר עניינינו הוא איסור חישוב הקץ וכדלהלן.

(ב) איסור דחיקת הקץ (כתובות יא, א), דהיינו שאסור לנסות לזרז את מועד הגאולה. גדר האיסור יבואר להלן בקצרה אי"ה. (ג) ישנו איסור נוסף ועליו נסובים עיקר דברינו, והוא איסור חישוב הקץ, דהיינו שאסור לחשב מתי הזמן שקבעו בשמים לבואו של משיח צדקינו. שני האיסורים הללו הם שונים במהותם זה מזה: דחיקת הקץ עניינינו לזרז את מועד הגאולה באופנים שונים אף בלא לדעת מתי זמן הקץ. ואילו איסור חישוב הקץ עניינינו לחשב את עת הגאולה, אף מבלי לנסות לזרז את הגאולה.

מקור האיסור לחשב הקץ

איתא בסנהדרין (צז, ב) ובילקוט שמעוני (חבקוק תקסב. ועיין עוד במדרש שני כתובין פרק א): מאי ויפח לקץ ולא יכזב? אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: תיפח עצמן של מחשבי קיצין, שהיו אומרים: כיון שהגיע את הקץ ולא בא, שוב אינו בא. אלא חכה לו, שנאמר אם יתמהמה חכה לו. שמא תאמר אנו מחכין והוא אינו מחכה? תלמוד לומר (ישעיה ל): ולכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם. וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה, מי מעכב? מדת הדין מעכבת. וכי מאחר שמדת הדין מעכבת, אנו למה מחכין? לקבל שכר, שנאמר (ישעיה ל): אשרי כל חוכי לו (עיין בחדושי אגדות למהר"ל ובתורת חיים שם, ודו"ק). [בביאור גוף המשא ומתן בגמרא עיי"ש במהרש"א ובשאר מפרשים. ועיין עוד בספר זבחי תודה (הנדין) סימן לב].

מדברי הגמרא מבואר דאסור לחשב מתי הוא זמן בואו של המשיח, ואיסור זה נפסק רמב"ם בהלכות מלכים (פרק יב הלכה ב. ועיין שם עוד שיש להמנע בעיון בעניני גאולה ומשיח, שאין העיון בהם מביא תועלת כלל). [ועיין בדבריו בפירוש המשניות בהקדמה לפרק חלק ביסוד השנים עשרה, ובאגרת תימן].

עוד מבואר בגמרא שעונשם של מחשבי קיצין הוא 'תיפח עצמן', (הטעם שמותר לקלל אדם מישראל בקללה כזו, הוא משום דמחשבי הקץ הם בכלל כופרים בביאת המשיח, שהרי אומרים: 'כיון שהגיע את הקץ ולא בא, שוב אינו בא'. והכופר בביאת המשיח אינו בכלל ישראל ומותר

לקללו, ופשוט. וכן ביאר הברכת אברהם בסנהדרין שם. הבנה זו שמחשבי קיצין הם בכלל כופרים בביאת המשיח מצינו אף בדברי המרכבת המשנה בהלכות תשובה ג, ו שמחפש מקור לדברי הרמב"ם שם שהכופר בביאת הגואל אין לו חלק לעולם הבא, אשר לא נמצא בכל הש"ס כדבר הזה (ויש ליישב באופנים אחרים ואין כאן המקום להאריך). וציין לגמרא הנ"ל דתיפח עצמן של מחשבי קיצין, ועיקר החטא של מחשבי קיצין הוא הכפירה בביאת המשיח וכן"ל, ועליהם אמרו: תיפח עצמן, שמשמעותו קללה נצחית, דהיינו שאין להם חלק לעולם הבא (ובאמת כן הוא להדיא במסכת דרך ארץ פרק יב דהמחשב קיצין אין לו חלק לעולם הבא). ודייק כן אף מדברי הגמרא בסנהדרין (שם): תניא רבי נתן אומר: מקרא זה נוקב ויורד עד תהום (חבוקק ב): כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר, וכו'. ופירש המרכבת המשנה ש"נוקב" הוא לשון קללה נצחית, ועיי"ש).

ויש להעיר דברמב"ם (שם) מבואר שגירסתו בגמרא היתה: תיפח רוחן, ופירושו שחשבונם לא יהיה חשבון מדוייק ואמיתי. ולפי גירסא זו, אין זה קללה, ופשוט. ועוד יש להעיר למה שכתב בספר אשדות הפסגה (בשלח, עמוד קצה) שיתכן שבמילים אלו טמונה אף ברכה. והיינו דהיות ויש אנשים שבוערת בהם ציפיה נוראה לבואו של המשיח, ודבר זה גורם להם לחשב את הקץ (עיין שו"ת חתם סופר חלק ו סימן סא, ועוד), עליהם אמרו דייפח רוחם, והיינו שהרוח ייפח בהם ויקומו בתחיית המתים, כדרך שקמו בני אפרים שחשבו את הקץ ונהרגו, וקמו לתחיה בימי יחזקאל הנביא (עיין סנהדרין צב, ב).

טעם האיסור

מבואר מדברי הגמרא שטעם האיסור לחשב הקץ הוא משום שאם יגיע הזמן שבו אמור המשיח לבוא לפי חשבונם של מחשבי הקץ, ולא יבוא, יכפרו ויאמרו ששוב לא יבוא לעולם. והנה, ישנם טעמים נוספים לאיסור זה, וכדלהלן. יש שביארו שצריך לצפות ולהמתין למשיח שיבוא בכל רגע, וקיים חשש שמחשבי קיצין לא יצפו לביאתו עד המועד שיצא בחשבונם. [כן הוא בבית אלקים להמבי"ט שער היסודות פרק נ; ועיין עוד בספר ברית שלום חלק ב על מגילת רות עמוד תתעז; ילקוט ויכוחים דלהלן; אור אברהם (גורביץ) ויחי עמוד שטו; ועוד. ועיין עוד בספר תמרת זאב עמוד קפא]. ויש לציין למה שיישב הגאון הרב משה שולזינגר שליט"א בספר משמר הלויים (ברכות עמוד עו, שבת ועירובין עמוד קצא, חגיגה עמוד קנט, סוכה סימן פ, בבא מציעא סימן כ, ברכות סימן מז, תמורה סימן קז, ראש השנה סימן לו, מגילה סימן ה, כתובות קיב, א), וכן הוא בפניני רבינו הגרי"ז (עמוד שפב), בפניני רבינו האביעזרי (עמוד תא), בשלמי שרה (עמוד קכח), במשמר הרש"ם (עמוד ט), ועוד, על מה שהקשה תלמיד חכם אחד דבגמרא הנ"ל נראה דהחסרון במחשבי קיצין הוא שהיו אומרים: כיון שהגיע את הקץ ולא בא, שוב אינו בא. אך לא מבואר בגמרא שחישבו הקץ גורם לחוסר ציפיה לבואו של המשיח בכל רגע. ולכאורה מוכח דלא כהגרי"ז (דלעיל) שסובר שהצפיה היא חלק ממצות האמונה בביאת המשיח. ועל זה יישבו דודאי בכל מחשבי קיצין איכא גם חסרון הציפייה וכן"ל, אלא דהגמרא דברה על קלקול גדול ועצום שיכול לצאת ממחשבי קיצין, והוא שיבואו לכפור לגמרי בביאת המשיח.

טעם נוסף לאיסור הוא שעל ידי חישוב הקץ מרחיקים את בואו של המשיח, דעיקר ביאת משיח היא בהיסח הדעת. [וכן נראה מהיעב"ץ כתובות קיא, א, וכן מבואר בזוהר הקדוש בראשית יב, ועוד.] ועיין סנהדרין (צז, א): כי הא דרבי זירא, כי הוה משכח רבנן דמעסקי ביה, אמר להו: במטותא, בעינא מנייכו לא תרחקוה, דתנינא שלשה באין בהיסח הדעת, אלו הן: משיח, מציאה, ועקרב. [ועיין עוד פסחים נד, ב; מכילתא פרשת בשלח טז, לב; ועיין עוד בראשית רבא סה, ז; קהלת רבה יא, ט דישנם שבעה דברים שמכוסים מבני אדם, ואחד מהם הוא בואו של משיח.]

יש שכתבו שהטעם הוא מפני שהקב"ה מסתיר הקץ במכוון (וכאשר יבואר עוד להלן), ואיך מלאו ליבו של האדם לנסות לגלות דבר שמסתירו הבורא. [כן כתב בילקוט יכוחים עמוד 120 ובעוד ספרים בשם הר"ר מתתיהו שענה כן בויכוחו עם אפיפיור אחד. ועיין עוד כעין זה בספר עריכת שלחן ילקוט חיים על הגדה של פסח עמוד ל.]

יש שכתבו דהטעם הוא משום שמצוה להתפלל על הגאולה, ואם ידעו ישראל זמן הקץ ירפו ידיהם מן התפילה על זה. [כן כתב בספר קול מבשר (שטיין) בהקדמה, ועיי"ש שכתב שסיבה זו היא עיקר טעם האיסור. וכתב שם שיש טעם נוסף והוא שחבלי משיח ימרקו את כל העוונות מימי אדם הראשון ועד ביאת משיח צדקינו. אך אם ידעו העולם שהיסורים הם חבלי משיח ושלטובתו הם באים, לא יצטערו וממילא לא יתמרקו העוונות.]

[ויש לעיין עוד בענין זה של חישוב הקץ הן בחומרתו והן בביאור עניניו ופרטיו על פי הנגלה ועל פי הנסתר, עיין דרכי חיים ושלוש עמוד שצח והלאה; שו"ת אגרות משה חלק ה סימן לג, ד; שו"ת שבט הלוי חלק י סימן א; ספר מרא דארעא ישראל חלק ב עמוד כה במכתבו של האור שמח, והובאו דבריו בספר בינו שנות דור ודור בתחילתו; שו"ת שבט מיהודה חלק ב סימן ח; זכור לאברהם תשנ"ז-תשנ"ח עמוד שסח; ועוד. ועיין עוד בספר המלכות י, ב; קול התור סוף פרק ד; אבני שיש חלק ב על ישעיה סימן כא; מגן דוד לרדב"ז סוף אות מ; שו"ת הרדב"ז תשובה אלף סט; שירי קודש (סעדון) על שיר השירים עמוד רמא; ועוד. ועיין עוד באורך בספר הקץ, ובספר משיחי השקר ומתנגדיהם במבוא.]

האם אפשר לדעת מתי הקץ

המעיין במקורות ובדברי חז"ל יראה שמועד הקץ הוא ענין סתום וחתום ואי אפשר לגלותו כלל. להלן דבריהם:

א. כתוב בקהלת (י, ד): והסכל ירבה דברים לא ידע האדם מה שיהיה ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו. ופירש הרוקח שהמילים: מי יגיד לו מתייחסות אל הקץ, והיינו שבני אדם מנסים לחשב ולדעת מתי הקץ, אך אין ביכולתם לדעת זאת.

ב. כתוב בדניאל (יא, לה): ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהם ולברר וללבן עד עת קץ כי עוד למועד. ופירש רש"י: יכשלו לצרוף בהם - יכשלו בחשבון הקיצים שיתנו לב לצרפן וללבנם לדעת אותם ויטעו בהם.

ג. איתא בסנהדרין (צט, א): כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה (ישעיהו סג, ד). מאי יום נקם בלבי? אמר רבי יוחנן: ללבי גיליתי, לאבריי לא גליתי. רבי שמעון בן לקיש אמר: ללבי גליתי, למלאכי השרת לא גליתי.

ד. איתא במדרש שוחר טוב (תהילים ט): ר' שאול מתני בשם ר' יהודה (אומר), אם יאמר לך אדם מתי יבוא קץ הגאולה אל תאמן, שנאמר: כי יום נקם בלבי. ליבא לפומא לא גלי, פומא למאן גלי. ר' ברכיה ורבי סימון בשם ר' יהושע בן לוי אמר, שלשה דברים סימנתי לך לקברו של משה סימן בתוך סימן שנאמר (דברים לד, ו): ויקבור אותו בגיא וגו' וסוף לא ידע איש את קבורתו. בדבר שנתתי לך בו סימני, אין כל בריה יכולה לעמוד עליו. עת הקץ שנאמר בדניאל (דניאל יב, ט): כי סתומים וחתומים הדברים, על אחת כמה וכמה. [וכעין זה איתא בקהלת רבה יב, י; ועיין עוד במכילתא שם.]

ה. איתא במדרש קהלת (שם): בקש קהלת לעמוד על הקץ מתי שנאמר: אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ. אמר לו הקדוש ברוך הוא: כבר הכתבתיו על ספר הישר: כי יום נקם בלבי וגו'.

ו. איתא בזוהר הקדוש (בראשית דף ח טור א בתרגום מהדורת הסולם, ובמהדורות אחרות דף יב טור א): רבי יצחק פתח: ויקבור אותו בגיא בארץ מואב מול בית פעור. וכתוב: ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה. אמר הקב"ה: שוטים הם המחשבים קיצים של המשיח שהוא דבר שלא גליתי לעולם שנאמר (ישעיה סג): כי יום נקם בליבי, הלב אינו מגלה לפה והם משתדלים לדעת הקץ בזה. בקבורתו של משה עבדי נראים ג' סימנים, כתבתי והראיתי לדורות עולם ואלו הם: בגיא, בארץ מואב, מול בית פעור, הראיתי ונתתי סמנים לכל העולם ועם זה לא ידעו קבורתו שכתוב: ולא ידע איש את קבורתו. דבר שלא גליתי ולא הראיתי איך הם אומרים שטות ושקר בזה לפני הקב"ה.

ז. איתא בזוהר הקדוש (כנ"ל כי תצא דף רעט טור ב): כמה בעלי המשנה שרצו לרדת לעומק ההלכה למצוא שם את הקץ של הגאולה, וירדו שמה ולא עלו (דהיינו שלא עלתה בידם). [ועיין עוד בשו"ת הרב"ז סימן מו, ודו"ק].

ח. איתא בזוהר חדש (כנ"ל פרשת נח דף כג טור ג ובמהדורות אחרות דף ל טור א): רבי אליעזר אומר כל הגלויות שגלתה כנסת ישראל נתן לה הקב"ה זמן וקץ ונתעוררה תמיד בתשובה, וגלות האחרון אין לו קץ וזמן אלא הכל תלוי בתשובה. [ועיין עוד בזוהר הקדוש כנ"ל פרשת וירא דף קיז טור ב; בתיקונים מזוהר חדש כנ"ל דף קטו טור א; ובזוהר הקדוש כנ"ל פרשת תולדות במדרש הנעלם דף קלט טור ב.]

ט. איתא בתחכמוני (נ): והשואל בעד הקץ דומה לעיור ישאל אלם.

י. ויעיין בשו"ת מן השמים (סימן עב) ששאל מתי יבוא הקץ, וכותב שם שעל שאלה זו לא מצא תשובה כתובה לפניו. ועיין במה שכתב על זה בשבלי הלקט (סימן קנז). ויעיין בספר שלשלת הקבלה (מהדורת ירושלים שנת תשכ"ב עמוד קה) שציין שבקונטרס שחיבר ר' אברהם הלוי בירושלים בשנת רע"ו נאמר כי על שאלה זו נענה בלשון הפסוק (דברים לב, לד): הלא הוא כמוס עמדי. ועיין שם עוד בענין נער פלא בשם נחמן קטופא שהיה לו גילויים שמימיים, ושאל מתי יבוא קץ הפלאות, ונענה בלשון הפסוק (שמות ו, כב): מישאל ואלצפן וסתר. ועיין כעין סיפור זה בספר בן גרני, פרשת וארא על בעל המגלה עמוקות, ופירש התשובה כך: מישאל - מי שאל, ואלצפן - אל צפן וסתר.

יא. ויעיין בדרשות הר"ן (דרוש ה) שאומר שגלות מצרים נתפרש זמנה ובכל זאת טעו בה בני אפרים, וכן גלות בבל נתפרש זמנה ובכל זאת טעה בלשצר. כל שכן שבגלות זו שלא נתפרש זמנה, אי אפשר לדעת את הקץ. [ועיין עוד בדרוש יא, ובפירוש על התורה המיוחס לתלמיד הר"ן תולדות כג.]

יב. ויעיין עוד במהר"ל (נצח ישראל פרק כד, ועיין עוד בחדושי אגדות שם) שהטעם שהקב"ה לא מגלה את הקץ הוא כיון שישראל צריכים להרגיש הגלות, ואם ידעו הקץ יש בזה הרגשה של גאולה, כי מי שידע מתי יגיעו זמנו לצאת מן הגלות מרגיש כאילו הוא כבר נגאל (ועיין עוד יפה תואר בראשית רבה צח, ב).

יג. ויעיין עוד בשער הגלגולים (הקדמה לו) ששלוש טעו בחישוב הקץ והוצרכו לחזור בגלגול לתקן זאת: (א) יעקב אבינו. (ב) רבי עקיבא שטעה בבר כוזיבא. (ג) שמואל שטעה באליאב. ויעיין שם שלפיכך אותיותיהם של המילים: יעקב ועקיבא הם זהות, ששניהם טעו בדבר זה והוצרכו לתקן.

יד. וידוע בשם רבי חיים וואלאזין (הגדה של פסח וואלאזין עמוד רנה; ספר זאת מנוחתי עמוד כח; ובעוד ספרים) שפירש המאמר: כל המועדות עתידין להתבטל חוץ מימי הפורים (מדרש משלי ט; אסתר רבה ט, כח; ילקוט שמעוני אסתר רמז תתקמד), דהיינו שכל העתים והמועדים שיאמרו על בואו של המשיח עתידין להתבטל, כי אי אפשר לדעת דבר זה, חוץ מימי הפורים, פירוש, כשיהיה גזירת שמד על כלל ישראל כמו שהיה בימי אחשוורוש, לאחריו תבוא הגאולה.

טו. ויעיין בספר ידו בכל (סימן שמו) שביאר הפסוק: אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלקיו. שהמילה: ככה, היא ראשי תיבות של המילים: כלו כל הקיצין. והיינו, שאף לאחר שעברו על ישראל קיצין רבים שלא נתקיימו, עדיין מחזיקים בה' אלקיו, וזהו שסיים הפסוק: אשרי העם שה' אלקיו.

[ובאמת מצינו ספרים רבים שכתבו כמו כן, שאי אפשר לגלות את מועד הקץ. עיין עקידת יצחק שמות שער שישים וחמש; מאור עינים (רסי) ימי עולם פרק מג; אור ה' (קרשקש) כלל ח פרק ב; ספר הרמזים לרבינו יואל דברים לא, יח; ספר חסידים סימן רו; ביאור משנה תורה (וולי) לתלמיד הרמח"ל דברים עמוד שיז; שבט מוסר פרק נא; חיי מוהר"ן סימן תקצז; ליקוטי הלכות לרבי נחמן מברסלב חושן משפט הלכות מתנה סימן ה סעיף לב; חתם סופר על התורה דברים, מהדורת ירושלים שנת תש"ל עמוד קכא; כתב סופר החדש על התורה וחמש מגילות, ירושלים תשמ"ט עמוד מז; שו"ת כתב סופר אור"ח סימן נג; מהר"ם שיק על הגדה של פסח ד"ה אפפוני; ריח השדה (שקלוב) תקנ"ה דף ד, ב; עולת חודש הרביעי - אהבת דוד פראג שנת תק"ס דף כא, ב; שו"ת דבר שמואל (וינציה) שנת ת"פ דף צה, ב טור ב; ועוד. ויעיין בפיוט לרבי זבדיה שנאמר למנהג אשכנז בערב ראש השנה וערב יום הכפורים בשלישיה: אלוקים אין בלתיך - כעורים נגשש באפילה ולא נדע קץ הגאולה]

אנשים שידעו מתי הקץ

למרות כל האמור לעיל, נראה שהיו אנשים שידעו מתי הקץ ומועד בואו של משיח צדקינו. יש אומרים שיעקב אבינו ידע את הקץ וזהו מה שמבואר (פסחים נ, א; בראשית רבה צח, ב): ביקש יעקב לגלותו. יש אומרים שיוסף הצדיק ידע את מועד הקץ (עיין פירוש רוקח על קהלת ח, ז). יש אומרים שדניאל ידע את מועד הקץ, [כן הוא להדיא בפסיקתא רבתי לב, ו; ועיין עוד בבעלי התוספות על התורה פרשת כי תבוא על פסוק: והיה כאשר שש; פירוש רבינו אפרים על התורה, בני ברק תשנ"ג חלק א עמוד רפו; חתם סופר דברים עמוד קיג] ויש אומרים שידע ושכח [עיין מדרש רבא צח, ג], ויש אומרים שלא ידע כלל. [עיין אבן עזרא דניאל יא, לא; ועיין עוד בספר תולדות הגדולים חלק א עמוד 104; עבודת הקודש (ואלי) ויקרא כו; פענוח קץ אחרית הימים שבדניאל; ובספר דברי הימים של פאס עמוד 184 אותיות רנח-רט; ועוד].

יש אומרים שכמה מהנביאים ידעו את הקץ וכך משמע בגמרא כתובות (קיא, א) שדרשו את הפסוק: אם תעירו ואם תעוררו, שה' השביע את הנביאים שש שבועות, ואחת מהן היתה שלא יגלו את הקץ. משמע שהם עצמם ידעו את הקץ,

והנה, מגמרא במגילה (ג, א) נראה שיונתן בן עוזיאל ידע את הקץ, שאמרו שם שאחרי שתרגם את הנביאים רצה לתרגם אף את הכתובים, אך יצתה בת קול ואמרה לו: דייך. ומסבירה שם הגמרא מפני מה מנעוהו מזה, 'משום דאית ביה קץ משיח'. מבואר שהוא עצמו ידע את הקץ, כי הוא הרי ידע את תרגום הכתובים, אלא שמנעוהו מלתרגםם לאחרים.

ויש לשאול על כל המקורות הנ"ל ממה שנתבאר לעיל שמועד הקץ נשאר בלבו של הקב"ה כביכול ולא גילהו לאיש? [ויש שדחקו שמה שנאמר לעיל שביקשו לגלות היינו רק שסברו שזה כך אך לא ידעו בוודאות, ולמרות זאת אמרו להם שלא לגלות ולגרום לאכזבה אצל השומעים. ויש שכתבו שאכן יש מחלוקת בין המדרשים בענין זה. ועיין אוצרות אחרית הימים חלק א

פרק ד הערה 17; ספר משיחי השקר ומתנגדהם שם. אך אין היישובים הנ"ל מיישבים את כל המקומות שצוינו לעיל.]

ויש ליישב שלמרות שאמרו שהקב"ה גילה הדבר רק לליבו, אין זה בא להוציא מידעת הצדיקים, כי הצדיקים קרויים לב. וכידוע מה שדרשו על הפסוק: צדיק כתמר יפרח, שצדיק דומה לתמר שיש לו לב אחד. [עיין בזה בספר נאה דורש עמוד עח אות קכא, ועיי"ש שמצא כן בספר קדום יותר.]

וראוי לציין מה שידוע דודאי לגר"א נתגלה הקץ וכתב על זה בספרא דצניעותא (פרק ה). ועיין בביאור הגר"א לתיקוני זוהר (נז, א) והשביע שם שמי שמבין את דבריו שלא יגלה אותם לאחרים.

אנשים שחישבו את הקץ

ישנם מחשבי קיצין ידועים, כגון בני אפרים, אלדד ומידד (עיין בראשית רבה טו, וכן נדב ואביהוא (עיין ילקוט ראובן פרשת שמני, והובאו דבריו בילקוט חדש ערך אליהו ואלישע, ובמנחת שמואל שם, ועוד). כמו כן ידוע על כל מיני מחשבי קיצין למיניהם מזמן תקופת התנאים אשר היו אנשים שפלים, והיו מהם שעשו את עצמם כמשיחים. אסונות רבים נוצרו כתוצאה ממעשיהם, ורבים מהם נענשו ומתו בקיצור שנים. [ועיין במדרש (בתי מדרשות עמוד רנח) דמחשבי קיצין מתקצרין ימיהם. ועיין בספר משיחי השקר ומתנגדיהם שכתב בענין זה באריכות גדולה.]

אך נותר לברר על מה שידוע על אנשים צדיקים וגדולים שחישבו את הקץ, וכגון, הרס"ג, ר"א בן חייא, רש"י, הרמב"ם, הרמב"ן, רבינו בחיי, החתם סופר, ועוד גדולים וטובים. וכידוע אף בדורות האחרונים נאמר מפי גדולים וטובים ששנת ת"ח ות"ט תהיה שנת הגאולה. וכן ידוע על גדולים וטובים שאמרו כן על שנת ת"ר. [דבריהם התבססו על דברי הזוהר הקדוש ששש מאות שנה אחר האלף השישי יפתחו שערי שמים. אך יש שביארו הדברים באופנים אחרים, וכן הוא במפרשים שונים על הזוהר הקדוש. וידוע על מוהר"ש מבעלז ור' ישראל מרוזין ור"א מדז'יקוב שהכריזו בפה מלא ששנת ת"ר לא תהיה שנת הגאולה, והצילו רבים על ידי הכרזתם.] וכן אמרו על שנת תרס"ו שתהיה שנת הגאולה [ואף על שנה זו פורסם קול קורא מבעל אדרת בוילקט יוסף ריש חלק ח שראוי לדעת שהדבר אינו מוכרח כלל]. וכיוצא בזה אמרו שמועד הקץ הוא במועדים אחרים על פי חישובים שונים. [ולוקטו הדברים בהגהות שבשול"ת מן השמים שם; ובספר ימות המשיח; וימהר אברהם מערכת ג; מגדל עוז (מונדשטיין); ועוד.]

היאך חישובו גדולים וטובים את הקץ ולא חשו לאיסור

ובאמת שכל הנ"ל צריך עיון, שהרי אסור לחשב הקץ, ואף אמרו בגמרא שתיפח עצמן של מחשבי קיצין, ואיך עשו זאת הגדולים והצדיקים שצוינו לעיל? ומצינו בזה כמה דרכים:

א. אסור לומר שהקץ יהיה בזמן פלוני באופן ודאי, אבל הנ"ל לא אמרו כן אלא אמרו שזמנים שונים מסוגלים יותר לביאת משיח צדקינו, אך כמובן שאין זה מחייב שיבוא בעת ההוא. [עיין היטב בספר גאולה לרמב"ן פרק ד; שול"ת הרדב"ז שם; נצח ישראל למהר"ל מפראג שם; קץ הפלאות לבעל מסגרת השולחן פרק א; ועוד. ועיין עוד בספר הנצחון שכתב כן, אך הוסיף שבזמנינו יש להימנע אף מזה. ועיין עוד בספר סוכת דוד פרשת ויחי אות סב; ספר הסולם על הזוהר הקדוש פרשת פנחס דף רנב אות תשמט; באר שמואל (אונסדורף) דניאל ל, א;

כתבי ה"ר הודי אלקלעי חלק א עמוד רפה; דליות יחזקאל פרשת ואתחנן עמוד קסב; דרך שיחה עמוד רא; יש מנחילין במבוא עמודים כו-כז; ים החכמה עמוד יח; עץ הדעת חלק ב, שמות עמוד מה בשם הגרא"מ בלוק; מעיינות האמונה יסוד יב; ועוד.]

ב. יש שכתבו שאינו אסור אלא כשהחישוב נעשה דרך כוכבים ומזלות, אך אם הוא נעשה דרך המקראות, מותר. אלא שגם בכהאי גוונא יש להודיע שהדברים אינם מוחלטים (יתכן שזהו עומק החילוק בין אם החישוב נעשה על פי כוכבים ומזלות ובין המקרא, שכשנעשה על פי המקראות, הדבר מובן שתיתכן טעות בחשבון, מה שאין כן אם הוא נעשה על פי הכוכבים). [כן הוא דעת האברבנאל בספר מעייני הישועה מעיין א תמר ב. ועיי"ש שדעתו שיעלה ביד הלומדים מהמקראות לדעת הקץ, על פי ביאורו בדניאל שבאחרית הימים תרבה הדעת בענין זה. ועיין בספר אור עינים אות ב.]

ג. יש שכתבו שעשו הדבר כהוראת שעה, ומטרתם היתה לחזק את ידי העם שהיו צריכים חיזוק רב בזמנים ההם. [עיין באגרת הרמב"ם שכן המליץ על רס"ג וכנראה שזהו הטעם לחישוב שלו עצמו. ועיין עוד בספר זכר דוד מאמר שלישי בשם מהר"ם ערמה בספרו מאיר תהלות דף צה; ובספר דברי תורה (מונקטש) עמודים רפא-רפב; יערות דבש חלק ב דרוש ג; אבות על בנים (בראך) עמוד לד.]

ד. יש שכתבו שכל האיסור הוא רק בעת שאנו רחוקים מן הגאולה, אך כזמן שהגאולה קרובה, מותר לחשב הקץ, ואדרבה, ראוי ליחשב ולידע הקץ כדי להתכונן לבואו של מלך המשיח. [עיין ברמב"ן בספר הגאולה שם; ספר הבתים מגדל דוד ספר האמונה עמוד השישי פרק ב.] וידוע ביאורו של המלבי"ם בזה על פי משל לבן שהלך עם אביו בעגלה לדרך רחוקה, ושאל הבן את אביו בתחילת הדרך מתי יגיעו ליעדם, ושחק אביו. לאחר ימים ראה הבן שאביו שואל את העגלון מתי יגיעו ליעדם, ותמה היאך אביו שואל את אותה שאלה שהוא שאל אותו ושחק עליו. והסביר לו האב, שבתחילת הדרך שהיינו רחוקים מאד מיעדינו, אין זה הזמן לשאול שאלה כזו, אך בהיותנו קרובים אל היעד, השאלה היא ראויה. והנמשל מובן למתבונן. והנה, לפי עניות דעתי ביאור זה אתי שפיר רק אי נימא דעיקר טעם איסור חישוב הקץ הוא משום הרחקת הגאולה, דמשיח בא בהיסח הדעת, דיש לומר שענין היסח הדעת הוא רק בדורות הראשונים שהיו רחוקים מזמן הגאולה וכנ"ל. [ועיין עוד בספר צלצל כנפים עמוד 92 בשם הרב אליהו קאלישער; קובץ עולת שלמה עמוד רג בשם הרב פילץ שאמר בשם הרי"מ גורדון זצ"ל; שו"ת שפתי דעת (חפוטא) יור"ד סימן א; ובשו"ת עשה לך רב חלק א סימן ב, וצ"ע.]

ה. יש שכתבו ליישב דכשם שמצינו שאסור לבן לסתור את דברי אביו, אך מותר לו לרמוז ולומר: אבי, כך כתוב בתורה, כך הצדיקים הנ"ל מצאו סימוכין לדבריהם במקראות, ואמרו לרבוננו של עולם: כך כתוב בתורתך. [כן הוא בסיפור חסידים (זווין) תורה א' בשם החוזה מלובלין, ובעוד ספרים.] ויש שביארו הפיוט שאומרים בראש השנה: שומרי מצוותיו עוד ישובו לבצרון, נדברים יראיו בהכשר ויתרון, ויבקש ה' וישמע ויכתב בספר זכרון, שפירושו: שומרי מצוותיו עוד ישובו לבצרון - שומרי המצות עוד יזכו לגאולה. נדברים יראיו בהכשר ויתרון - שהיראים מדברים על עניני הגאולה יותר מהראוי. ויבקש ה' וישמע ויכתב בספר זכרון - אך מטרתם לעורר את השי"ת בחישובים שמוצאים בתורה. וכן הוא בשער יששכר מאמר חודש תשרי אות כז עיי"ש. [כמובן שלא כל התירוצים מתיישבים לפי כל הטעמים שהובאו לעיל בטעם האיסור, וצריך לחשב הדברים, ודו"ק.]

ולגופו של ענין, איך יתכן שטענו הצדיקים בחשבון, עיין בבני יששכר (חודש סיון מאמר ה אות יט) דדבריהם נכונים ואמיתיים וקיימים, ולעתיד לבוא יובנו דבריהם.

ידיעות שונות בענין חישוב הקץ

א. ידוע מהגאון הרב יוסף חיים זוננפלד דהיות והגר"א למד תורה לשמה בעמל עצום, זכה שמן השמים לא מנעוהו מלהבין פשט באף חלק של התורה, וכך ידע מתי זמן הקץ. [עיין קובץ ישורון ד, תשרי תשנ"ט, עמוד תשי"ט; ספר מרא דארעא דישראל ירושלים תשל"ה עמוד מז; ספר הגאון (אליאך) ירושלים תשס"ב עמוד 163; וראה עוד שם עמוד 753 הערה 49. ודע שיש שהעידו שאף הגר"ח מוואלאזין, הגר"ח סולובייצ'יק והגר"ז ידעו כוונתו. עיין קובץ קול התורה ניסן תשנ"ח עמוד לב בשם הגר"י אברמסקי; ועיין עוד בספר עובדות והנהגות לבית בריסק חלק א ירושלים תשנ"ט עמוד שלו; ספר מעשה איש חלק ג בני ברק תש"ס עמוד קפז; ויעיין עוד בספר לשם שבו ואחלמה על ספרא דצניעותא שם שהבין כוונת הגר"א; וכן הובא בעיתון יתד נאמן מוסף שבת קודש עש"ק כי תשא תשס"ד עמוד 21 תחת הכותרת: אבני ירושלים מספרות – 95 שנה לשכונת שערי חסד, על הבנת רבי דוד בהר"ן בזה והגילוי לרב"צ גולדשטיין].

ב. יש שניסו להתעסק בגילוי הקץ וקיבלו רמז מהגר"א לאחר פטירתו להפסיק מזה. ועיין ספר הצדיק רב זונדל מסלנט ורבותיו (ירושלים תרפ"ז עמוד יח) על הצדיק הנ"ל שדיבר בענין זה עם הרב אברהם בן הגר"א בלילה, ונגלה אליו בלילה דמותו של הגר"א בתרעומת.

ג. יש שנתעסקו בענין הקץ ורצו לספר מה שגילו ונפגעו. עיין בספר עובדות והנהגות לבית בריסק (שם עמוד שלו) על תלמיד שרצה לספר ופיו נתעקם. ובקונטרס מעט דבש (מונק, נדפס בסוף קונטרס זוהר השמש (רקח) עמוד סג) מובא מעשה דומה על אדם שרצה לספר מה שגילה בענין הקץ ונתעקמו פניו. ומובא עוד בעובדות והנהגות לבית בריסק (שם) ובעוד ספרים על אחד המקובלים ברוסיה שלאחר חטיפת הקנטוניסטים ראה צורך לספר את ענין הקץ, ונפטר בחטף קודם שסיפק בידו.

ד. ידוע מהגר"א (ראה בספר הגאון שם) שמי שידוע מתי הקץ לא מדבר על זה, ומי שמדבר על זה, לא יודע. [כעין זה מובא במעשה איש שם בשם החזון איש].

ענינים שונים המתבארים לפי הנאמר לעיל

הנביא ביחזקאל (לז) מתאר את מעשה העצמות היבשות שקמו לתחיה, וכתוב שם (פסוק ג) שה' שאל את יחזקאל קודם שחולל הנס: התחיינה העצמות האלה. וצריך ביאור מדוע דוקא בנס זה מצינו שאלה כזו, ואילו בנסים אחרים לא מצינו כן. וכגון, כשעמדה השמש ליהושע, לא שאלו ה' מקודם: התעמוד השמש. וכן כשירדה האש לאליהו הנביא, לא שאלו ה' מקודם: התרד האש. והביאור בזה הוא שעיקר הכוונה בשאלה זו היתה האם ראויים בעלי העצמות לקום לתחיה, שהרי היו מחשבי קיצין. דבשלמא בתחיית המתים שלעתיד לבוא, יהיו ראויים להכלל בתוך הנס הכללי שייעשה לישראל, אבל לקום בפני עצמם, שמא אינם ראויים. [כן הוא במאמר מאה קשיטה לרמ"ע מפאנו סוף סימן פב. ועיי"ש במה שציין שביאר במקום אחר את תשובתו של יחזקאל. ועיין עוד בספר עשרה מאמרות חלק ד פרק טז, ודו"ק].

הגמרא בסנהדרין (צח, א) אומרת: שאלו תלמידיו את רבי יוסי בן קיסמא: אימתי בן דוד בא? אמר, מתיירא אני שמא תבקשו ממני אות. אמרו לו: אין אנו מבקשין ממך אות וכו'. וצריך ביאור מה היה חששו של רבי יוסי בן קיסמא שמא יבקשו ממנו אות? ונראה שחשש שמא יתייאלו מן הגאולה אם לא יבוא משיח בזמן שיאמר להם, שזהו הטעם לאיסור לחשב קיצין כמבואר לעיל. [וכן כתב בספר עין אליהו (סנהדרין שם) ועיי"ש מה שביאר באורך בדברי הגמרא הנ"ל].

ידועים דברי הגמרא בסנהדרין (צח, א) שישנם שני זמנים לגאולה: (א) בעתה. (ב) אחישנה. בעתה היינו הזמן המקורי שקצב בורא העולם לגאולה, אך אם זכו ישראל, הרי הוא מחיש את הגאולה, וזה אחישנה. ומכאן יש לשאול על מה שנתבאר לעיל שטעם האיסור לחשב קיצין הוא מפני שזה גורם לחוסר ציפיה לגאולה, הרי עדיין יש את אפשרות שהגאולה תבוא באופן של 'אחישנה' ויש לצפות לה? (ועיין בספר בית אבות עמוד שצז – ליקוטים מגדולי פולין שכתב בשם חכם אחד שמחשבי קיצין מחשבים את הזמן של אחישנה, אך דבריו טעונים ביאור למתבונן).

ויש ליישב דבספר אהבת אמת (מאמר ב) שאל מדוע נוקטים לשון: 'קיצין', שהוא לשון רבים? ועיי"ש ששאל עוד מספר שאלות. וביאר שעיקר העוון הוא כשמחשבים את שני הקיצין, בעתה ואחישנה, ומחלישים ליבם של ישראל מהקץ של 'אחישנה' הבא על ידי פעולותינו, דהיינו תשובה ומעשים טובים, ותולים כל תקותם בקץ של 'בעתה', ודו"ק.

ב' פירושים על פסוקים מתהילים

א. בספר שיר חדש (שוראקי, עמוד רכ) הביא את הפסוק בתהילים (פרק קיט אות כ): כלתה לתשועתך נפשי לדברך יחלתי. וציין למה שהביאו במסכת שבת (קלח, א) פסוק מנביא עמוס (ח, יב): ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו. וביארו בגמרא באחד הפשטים שדבר ה', זה הקץ. ולפי זה ביאר שזהו כוונת הפסוק בתהילים: כלתה לתשועתך נפשי - עם ישראל מצפים בכל עוז לישועת הקב"ה דהיינו ביאת משיח צדקינו, אך לדברך יחלתי – אנו מחכים לקץ הגלוי רק לך, ולא לקץ של מחשבי קיצין, ודו"ק.

ב. יעויין ברש"י בתהילים (פרק קל) על הפסוק: נפשי לה' משומרים לבוקר שומרים לבוקר. ופירש": מצפין וחוזרין ומצפין קץ אחר קץ. וצריך ביאור מה כוונתו באמרו קץ אחר קץ, הלא קץ אחד יש? ונראה שהביאור הוא שישראל מצפים לביאת המשיח, ולא מתיאשים על אף חישובי הקץ הרבים שנעשו במשך הדורות, ולא התקיימו, ודו"ק.

ביאור נפלא בגמרא בברכות

יש שהביאו בשם ר' טוביא הרופא [עיין ליקוטי שושנים (יאדדי, עמודים קמד-קמה)], ובספר אהבת חיים (עקב עמודים לג-לד), ובעוד ספרים. וכן ראיתי כעין זה בספר פרשת מרדכי' על מעשה המובא בגמרא בברכות (ג, א) שאמרו: תניא, אמר רבי יוסי, פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל. בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח (והמתין לי) עד שסיימתי תפילתי. לאחר שסיימתי תפילתי אמר לי: שלום עליך, רבי. ואמרתי לו: שלום עליך, רבי ומורי. ואמר לי: בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו? אמרתי לו: להתפלל. ואמר לי: היה לך להתפלל בדרך. ואמרתי לו: מתירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים. ואמר לי: היה לך להתפלל תפלה קצרה. באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים: למדתי שאין נכנסין לחורבה, ולמדתי שמתפללין בדרך, ולמדתי שהמתפלל בדרך, מתפלל תפלה קצרה. ואמר לי: בני, מה קול שמעת בחורבה זו? ואמרתי לו: שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת: אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות. ואמר לי: חייך וחיי ראשך, לא שעה זו בלבד אומרת כך, אלא בכל יום ויום שלש

פעמים אומרת כך; ולא זו בלבד, אלא בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמה הגדול מבורך הקדוש ברוך הוא מנענע ראשו ואומר: אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מה לו לאב שהגלה את בניו, ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם.

ויש לדייק בסיפור זה, מדוע ציין רבי יוסי שהוא נכנס להתפלל בחורבה אחת מחורבות ירושלים? וכן מדוע שאלו אליהו הנביא: מפני מה נכנסת לחורבה זו. הרי הוא המתין לו עד שסיים תפילתו, וידע אם כן שהוא נכנס לשם בשביל להתפלל? ופירש ר' טוביה הרופא שהסיפור אינו מתפרש כפשוטו, אלא הכוונה שרבי יוסי מתפלל בשקיעות עצומה על בנין ירושלים, וזהו כוונתם באמרם ז"ל: ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל, היינו שנכנס בעומק הכוונה להתפלל על חורבות ירושלים. ושאלו אליהו הנביא: מפני מה נכנסת לחורבה, פירוש, מדוע אתה להוט כל כך שתיבנה ירושלים וכו'. ועיין שם שפירשו את כל סדר הדברים באופן זה. ומה שנוגע לענינינו הוא מה שסיים רבי יוסי שלמד מדברי אליהו שלושה דברים ואחד מהם הוא שאין נכנסים לחורבה, ופירוש, שכוונת אליהו הנביא היתה לשאול מדוע נכנסת לחורבה ונתת דעתך בחשבון קיצין, הלא אמרו תיפח רוחן של מחשבי קיצין, ועיי"ש.

פרפראות שונות

א. יש שפירשו את מה שאמרו: תיפח רוחן של מחשבי קיצין, שהכוונה לאותם המחשבין קץ מצוה וחושבים שעשו המצוה בשלימות. [עיין משנת חכמים (שפירא) אות קיז; ובספר קובץ ספרים בעניני כשרות חלק ו עמוד קיג.]

ב. יש שפירשו את המאמר הנ"ל על המחשבין קץ ילדיהם, היינו שליבן טרוד איך יסתדרו ילדיהם בעתיד בפרנסה ודירורין וכדומה, ומניחים את העיקר. [כן הוא בכנסת ישראל (אוזידא) אבות פרק ג עמוד פו.]

ג. ויש שפירשו את המאמר הנ"ל על האומרים שאם במשך שנים מועטות נתמעטו שומרי המצות והדת היהודית, מה ישאר מהיהדות בעוד שנים רבות. [כן פירש בספר בני יהודה על הגדה של פסח עמוד ג.]

ד. יעויין בשו"ת בני בנים (חלק ג סימן ג) שהקשה על מה שאמר הגרי"ז שחלק ממצות האמונה בביאת המשיח היא הציפיה לבואו בכל רגע, מה יענה על כל הצדיקים שאמרו מתי קץ הגלות, הלא לא יתכן שציפו לבואו קודם הזמן שיצא בחשבונם? אך יש ליישב בפשיטות על פי המבואר שיש שני עתים: בעתה ואחישנה. וברור שהצדיקים שחשבו את הקץ, חשבו את המועד של 'בעתה', אך דבר זה לא מנע בעדם מלחכות ולצפות לבואו של המשיח בכל רגע מצד ה'אחישנה'. [וכן כתב בספר אוצרות אחרית הימים חלקים א-ב בסוף הספר בירורים סימן טו.]

ביאור גדר איסור דחיקת הקץ

בענין גדר איסור דחיקת הקץ, מצינו מחלוקת בין הראשונים. יש אומרים שהאיסור הוא על העמדת משיחי שקר [כן דעת הרמב"ם באגרת תימן], ויש אומרים שהאיסור הוא להרבות יותר מדי תפילות ותחנונים על הגאולה [זו דעת רש"י בכתובות קיא, א]. ונחלקו האחרונים בדעה זו, יש אומרים שהכוונה לריבוי תפילות [עיין אבקת רוכל (מקולמא) חלק ב כלל ט; שער יששכר חודשים תמוז אב אות לב; דברי תורה חלק ו סימן קי; ועיין

ב"מ פה, ב כעין זה שהקב"ה לא נתן לאלהו הנביא רשות להעמיד את שלושת האבות יחד], ויש אומרים דהכוונה שאסור לנסות לגרום לבואו של המשיח בדרכים שאינן טהורות, וכגון על ידי שימוש בשמות הקדושים (כיוסף דילריינא וכדומה). [ועיין ליקוטי הש"ס לאריז"ל דף מה; שו"ת חתם סופר חלק ו סימן פו; ועוד.] ברם, יש שכתבו שהשיטה שהאיסור הוא ברבוי תפילות אינה עיקר להלכה כלל. [וכן הוא בדברי תורה שם ובשער יששכר שם.]

ויש לציין שבספר אבקת רוכל (שם) כתב דאף אם האיסור הוא להרבות בתפילה, איסור זה היה קיים בזמנים ראשונים, אך בזמנינו מותר ואף מצוה להתפלל בחוזקה על הגאולה שתבוא במהרה בימינו.

השיעור נערך ומופץ לעילוי נשמת
ר' ראובן יהושוע ב"ר יוסף הכהן.
נלב"ע ד' ניסן התשכ"ו.

המעוניינים להקדיש שיעור לעילוי
נשמות יקריהם יפנו אל הרב
זעירא.